

АРАБ ЭРТАКЛАРИНИНГ МАНБАЛАРИ

ШИРИН ИРГАШЕВНА ЗАЙНУТДИНОВА

*Арабшунослик олий мактаби катта ўқитувчиси,**Тошкент давлат шарқшунослик университети*

Аннотация: Ушбу мақолада араб халқ эртакларининг манбалари, уларнинг тарихий, маданий ва ижтимоий асослари ҳақида сўз боради. Араб эртаклари асрлар давомида шаклланган халқ ижодиёти дурдоналари бўлиб, улар турли даврлар, минтақалар ва маданиятлар таъсири остида ривожланган. Мақолада эртакларнинг келиб чиқиши, уларнинг асосий турлари ва жанрлари, шунингдек, "Мин бир кеча" каби машҳур тўпламлар билан боғлиқ масалалар атрофлича таҳлил қилинган. Шунингдек, араб эртакларининг умуминсоний қиймати, ёш авлодни тарбиялашдаги аҳамияти ва улардаги ахлоқий тарбиявий ғоялар ёритилган.

Калит сўзлар: Араб халқ эртаклари, эртақ манбалари, халқ ижодиёти, "Мин бир кеча", ахлоқий тарбия, тарихий мерос, маданий таъсирлар, фольклор ва анъаналар, эртақ жанрлари, маънавий қиймат.

Кириш қисми: Араб халқ ижодиёти асрлар давомида жаҳон маданий меросининг муҳим қисми сифатида шаклланган. Унинг ажралмас қисми бўлган эртақлар нафақат ўзига хос бадиий йўналиши, балки халқнинг ҳаёт тарзи, қадриятлари ва маданий анъаналарини акс эттирувчи бой манба сифатида алоҳида аҳамиятга эга. Араб эртаклари, уларнинг келиб чиқиши ва мазмун-моҳияти турли тарихий ва ижтимоий жараёнлар билан чамбарчас боғланган.

Араб эртаклари халқ оғзаки ижодиётининг энг машҳур шаклларида бири бўлиб, улар орқали қадимий даврлардаги ҳаёт ҳақида тасаввур қилиш, инсоннинг яхши ва ёмон хусусиятлари, ақида ва ахлоқий қоидалар ҳақида билим олиш мумкин. "Мин бир кеча" (Alf Layla wa-Layla) каби машҳур эртақлар тўплами бутун дунёга араб халқ ижодиётининг ёрқин намуналарини етказган. Шу билан бирга, эртақлар нафақат бадиий асар сифатида, балки ижтимоий ва маънавий тарбия воситаси сифатида ҳам хизмат қилган.

Мазкур мақолада араб эртакларининг асосий манбалари, уларнинг турли даврлардаги ривожланиш хусусиятлари, мазмун-моҳияти ва турли маданиятлар билан ўзаро таъсири кўриб чиқилади. Шунингдек, уларнинг умуминсоний қадриятлар ва ёш авлод тарбиясидаги ўрни таҳлил қилинади.

Асосий қисм: Араб халқ эртаклари кўпинча оғзаки ижод сифатида авлоддан авлодга ўтиб келган. Улар қишлоқларда ва шаҳарлардаги анъанавий гуруҳларда, айниқса, катталар ва кичиклар ўртасида мулоқот жараёнида тарқалган. Араб эртаклари турли тарихий ва маданий манбалар таъсирида шаклланган бўлиб, уларда қадимги Яқин Шарқ маданиятлари, ҳинд, форс, юнон ва туркий халқлар адабиётининг таъсири сезилади.

482

"Мин бир кеча" тўплами араб эртақчилиқ анъанасининг энг машҳур манбалари ҳисобланади. Унда Ҳиндистон, Форс ва араб халқларининг ўзига хос хусусиятлари

уйғунлашган бўлиб, инсон табиати, зеҳн ва айёрлик, қадриятлар ва ҳаёт сабоқлари акс этган.

Араб эртакларининг келиб чиқишида қадимги мифлар, Ислом дини билан боғлиқ хикоялар, шунингдек, Қуръон ва Ҳадис мазмунлари муҳим роль ўйнаган. Уларда Аллоҳнинг қудрати, адолатли подшоҳлар, жуғрофий маконлар ва афсонавий қаҳрамонлар ҳақидаги сюжетлар учрайди.

Араб эртаклари турли жанр ва мавзуларни қамраб олган бўлиб, уларнинг бадиий жиҳатлари жуда ранг-барангдир. Бундай эртакларда жодугарлар, аждарлар, парилар каби афсонавий қаҳрамонлар учрайди. Масалан, машҳур "Аладдиннинг сеҳрли чироғи" ана шу турдаги эртакларга мисол бўлади. Уларда инсонга яхшилик ва ёмонлик, адолат ва адолатсизлик, ҳалоллик ва фирибгарлик каби тушунчалар ҳақида сабоқ берадиган сюжетлар мавжуд. Бу турдаги эртаклар одамларнинг кундалик ҳаёти, ижтимоий муносабатлар, камбағаллик ва бойлик каби мавзуларни қамраб олади.

Араб эртаклари турли халқлар маданияти билан ўзаро таъсирда бўлган. Масалан: Ҳинд ва форс эртаклари билан ўхшашликлар; Туркий халқлар ва араб фольклори ўртасидаги умумий сюжетлар; Афсонавий образларнинг ўхшашлиги, масалан, аждарлар ёки жодугарлар.

Араб эртаклари фақат бадиий асар сифатида эмас, балки ахлоқий ва маънавий тарбия воситаси сифатида ҳам муҳим аҳамиятга эга. Улар ёш авлодга яхшилик, ҳалоллик, меҳроқибат, меҳнатсеварлик каби тушунчаларни ўргатади. Эртаклар орқали болаларда ижодкорлик, тасаввур қилиш қобилияти ва инсонийлик фазилатлари ривожлантирилади.

Таҳлиллар ва натижалар қисми: Араб халқ эртаклари турли манбалар, тарихий жараёнлар ва маданий таъсирлар орқали шаклланган бўлиб, улар фольклордаги ўзига хос мулоқот воситаси сифатида аҳамиятлидир. Ушбу бўлимда араб эртакларининг турли манбалари, уларнинг мазмун-моҳияти, ривожланиш жараёнлари ва жаҳон маданиятига таъсири чуқур таҳлил қилинади.

Араб халқ эртакларининг шаклланишига қуйидаги асосий манбалар таъсир кўрсатган:

- Эртаклар авлоддан-авлодга оғзаки равишда ўтиб келган. Уларда халқнинг кундалик ҳаёти, ҳаёт кечириш жараёнлари ва ижтимоий муносабатлари акс этган. Шунинг учун араб эртакларини ўрганиш фақат адабий таҳлил эмас, балки маданий ва ижтимоий ўрганишни ҳам талаб қилади.

- Араб эртакларида Ислом маданиятининг кучли таъсири сезилади. Масалан, Аллоҳнинг қудрати, пайғамбарлар ва адолатли қаҳрамонларнинг фаолияти кўплаб сюжетларда ўрин олган. Шу билан бирга, Исломдан аввалги араб мифологиясининг элементлари ҳам эртакларда мавжуд. Жинлар, парилар ва афсонавий мавжудотлар каби қаҳрамонлар Исломдан аввалги оғзаки аъёналардан келиб чиққан.

Араб халқ эртаклари турли замонларда бошқа халқлар маданияти билан ўзаро таъсирда бўлган. Масалан:

Форс маданияти: "Мин бир кеча"даги кўплаб сюжетлар Форс эртакларидан олинган.

Ҳинд маданияти: "Калила ва Димна" каби асарлар ҳинд халқ ижодиётидан илҳомланган.

Юнон ва Рим мифологияси: Афсонавий образлар ва жанрлар орқали араб эртақларига кириб келган.

Араб халқ эртақлари нафақат ахлоқий тарбия, балки ижтимоий масалаларни ёритишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Араб эртақларида бойлик ва камбағаллик, одил ҳукмдорлар ва золим подшоҳлар ҳақидаги сюжетлар кенг тарқалган. Бу халқнинг ижтимоий ҳаётидаги муҳим муаммоларни акс эттиради. Масалан, камбағал қаҳрамон ўз ақл-заковати ёки ҳалол меҳнати билан муваффақиятга эришадиган сюжетлар кенг тарқалган. Араб эртақлари инсонийлик, ҳалоллик, ростгўйлик, вафодорлик каби умуминсоний қадриятларни ёритади. Уларда яхшилик ва ёмонликнинг ўзаро кураши, адолатнинг ғалабаси каби мавзулар марказий ўринда туради. Араб эртақлари ўзига хос тасвирий санъат билан ажралиб туради. Образли сўзлашув, сеҳрли воқеалар, рамзлар ва қаҳрамонларнинг реал ва афсонавий хусусиятлари уларни янада жозибали қилади.

Ушбу жанрдаги эртақларда афсонавий мавжудотлар, сеҳрли буюмлар ва ғайриоддий воқеалар асосий ўрин тутди. “Аладдиннинг сеҳрли чироғи” ёки “Али Бобо ва қирқ қаракчи” каби эртақлар ушбу жанрнинг энг машҳур намуналаридир. Уларда қаҳрамонлар орқали ахлоқий сабоқ берилди. Масалан, халқнинг одатлари, анъаналари ва ижтимоий тартиботлари ёритилди.

Араб халқ эртақлари нафақат ўз минтақасида, балки бутун дунё маданиятига катта таъсир кўрсатган. Масалан:

-“Минг бир кеча” тўплами Франция, Германия, Англия ва Россия каби давлатларда таржима қилиниб, уларнинг адабиётига янги сюжет ва образларни киритган.

-Араб эртақларининг таъсири Ғарб романтизми адабиётида сезиларли. Жан-Мари Лафонтеннинг масаллари ёки Шарль Перронинг эртақларида араб сюжетларининг излари кўринади.

-Замонавий кино ва адабиётда ҳам араб халқ эртақлари суюкли манба сифатида қўлланилади. Театр ва кинематографияда илҳом манбаи бўлиб хизмат қилади. Халқаро маданий мулоқот воситаси сифатида жаҳон маданиятида ўз ўрнини сақлаб келмоқда.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, араб халқ эртақлари бой тарихий ва маданий мерос бўлиб, улар нафақат ўтмишда, балки ҳозирги замонда ҳам катта аҳамиятга эга. Улар ижтимоий масалаларни ёритиш, ахлоқий қадриятларни тарғиб қилиш ва дунё халқлари ўртасидаги маданий мулоқотни бойитишда муҳим роль ўйнайди. Эртақларнинг кенг тарқалиши ва қайта ишланиши уларнинг умуминсоний қадриятларни акс эттирувчи ажойиб бадиий ёдгорлик эканлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Хулоса қисми: Араб халқ эртақлари асрлар давомида араб фольклори ва маданиятининг ажралмас қисми сифатида шаклланган бўлиб, улар халқнинг ҳаёти, қадриятлари ва ижтимоий муносабатларини акс эттирган. Ушбу эртақларнинг манбалари жуда хилма-хил бўлиб, оғзаки ижод, тарихий воқеалар, диний таълимотлар ва бошқа халқлар маданияти билан ўзаро таъсир орқали бойитилган.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, араб халқ эртаклари нафақат маҳаллий маданиятни, балки жаҳон адабиёти ва санъатини ҳам бойитиб келган. Форс, ҳинд, юнон ва бошқа халқлар билан бўлган маданий алоқалар араб эртакларига янги сюжетлар ва образлар қўшган. Жумладан, “Мин бир кеча” каби машҳур тўпламлар бу жараённинг ёрқин намунаси бўлиб, улар дунё халқлари ўртасидаги маданий алоқаларни кучайтирган.

Араб эртаклари ўзининг турли жанрлари орқали ижтимоий ва ахлоқий қадриятларни тарғиб қилишда катта аҳамиятга эга. Сехрли воқеалар орқали болаларнинг тасаввур қила олиш қобилияти ривожлантирилса, ижтимоий сюжетлар инсон ҳаётидаги муҳим масалаларни ёритиб беради. Ахлоқий-дидактик эртаklar эса ёш авлодга яхшилик, ҳалоллик, адолат ва меҳнатсеварлик каби тушунчаларни ўргатади.

Шунингдек, араб эртаклари ўзининг умуминсоний қиймати билан ажралиб туради. Улар одамзотнинг асосий эҳтиёжлари, орзу-умидлари, яхшиликка интилиши ва ёмонликка қарши курашини рамзий тарзда ифодалайди. Бугунги кунда ҳам улар таълим-тарбияда, маданий тадбирларда ва халқаро мулоқотларда қўлланилади.

Хулоса қилиб айтганда, араб халқ эртаклари – бу халқнинг бой маънавий мероси, улар нафақат ўтмишни англаш учун муҳим, балки замонавий инсоният учун ҳам катта аҳамият касб этади. Улар маданиятлар ўртасида кўприк бўлиб хизмат қилади ва жаҳон фольклорида ўз ўрнини мустаҳкам сақлаб қолган. Бундан келиб чиқиб, араб эртакларини ўрганиш, уларнинг қадриятларини тарғиб қилиш ва янги авлодга етказиш маданий меросни асраш йўлида муҳим қадамдир.

Адабиётлар руйхати

1. SHIRIN ZAYNUTDINOVA. (2024). SEMANTIC ANALYSIS OF CONSTRAINTS, STATES AND ABSOLUTE MASDARS. *TADQIQOTLAR.UZ*, 39(3), 71–78. Retrieved from <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/3561>
2. Shokirova Z. ORGANIZATIONAL FORMS OF TEACHING //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 9. – №. 12. – С. 127-130.
3. Shakirova Z. The Efforts To Defend The Borders Of The City-State Madinah After The Hijrah (Migration) Of Muhammad (Saw) //Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry. – 2021. – Т. 12. – №. 6.
4. Шакирова З. Мусульманские отношения с евреями и христианами в Медине //Востоковедения. – 2020. – Т. 1. – №. 1. – С. 191-203.
5. Shakirova Z. The methods of using audio materials in teaching Arabic //The Light of Islam. – 2019. – Т. 1. – С. 15.
6. Shakirova Z. N. Араб тилини ўргатишда инфографикадан фойдаланиш //Молодой ученый. – 2019. – №. 50. – С. 606-609.
7. M.R.Abdullayeva and others. Social Psychological Features of the Process of Professional Stress in Pedagogical Activity // Journal Power System Technology ISSN: 1000-3673, V 48, Issue 4. 2024/12. Pages 3325-3334
8. Korayem S. M. A. et al. Calling for the Use of Intermediate Language in Teaching Arabic to Non-Native Speakers, Its Foundations and Problems //Power System Texnology Journal, ISSN. – С. 1000-3673.
9. Begmatova, B., S. Kasimova, and S. Zaynutdinova. "Syntactic and semantic analysis of constraints, states and absolute masdars." *International Journal of Scientific and Technology Research* 9.3 (2020): 284-291.

10. Yuldasheva X. THE ROLE OF ARAB INTELLECTUALS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY //Sharqshunoslik. Востоковедение. Oriental Studies. – 2024. – Т. 3. – №. 02. – С. 16-26.
11. Yuldasheva X. THE ROLE OF ARAB EDUCATORS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY //SHARQ MASH'ALI. – 2023. – Т. 2. – №. 04. – С. 120-128.
12. Kadyrova Mashkhura Mirzaakbarovna. PHONETIC DIFFICULTIES OF THOSE STUDYING ARABIC AS A FOREIGN LANGUAGE. (2025). *International Journal of Artificial Intelligence*, 5(01), 174-179. <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/2308>
13. ADAMBAYEVA N. K. " MAORIFUN NASAB"-THE MANUSCRIPT IN THE YEVROPEAN FUNDS //PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 215-219.
14. Абдуллаева М. Д., Адамбаева Н. К., Гаппарова Д. А. О педагогических подходах к обучению иностранного языка //Научный альманах. – 2016. – №. 2-2. – С. 19-22.

